

УДК 001.891 (083.71) : 378
ББК 74.58в7

Л.В. Куцак
м. Вінниця, Україна

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «КОМПЕТЕНТНІСТЬ» ТА «КОМПЕТЕНЦІЯ» У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Постановка проблеми. У науковому обігу української педагогіки протягом останніх десятиліть з'явилося багато нових термінів і понять, пов'язаних з інноваційними підходами і процесами в освіті. До них повною мірою можна віднести поняття «компетенція» і «компетентність», визначення яких недостатньо чітко окреслені. Ми зробимо спробу виконати категоріальний аналіз цих понять з метою їх уточнення, з'ясування сутності і структури. Уведення кожного нового поняття потребує наукового обґрунтування, розробки його тлумачення, особливо якщо це стосується збагачення понятійно-термінологічного апарату педагогіки тими чи іншими термінами, які використовуються в різних зарубіжних системах, у міжнародних угодах та інших документах.

Проблеми компетентної освіти активно досліджують вітчизняні науковці. Однак, як зазначає академік Н. Бібік, процес роботи в освіті України «за компетенціями» лише розпочався і потребує глибокого й різнобічного опрацювання [1, с. 19].

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз наукової літератури свідчить про постійний інтерес науковців до проблем професійної підготовки майбутнього вчителя в аспектах професійної підготовки та діяльності вчителя (Н. Ничкало, О. Пехота та інші). Проблемою психолого-педагогічних умов та шляхами формування професійної компетентності учителя займалися В. Баркасі, В. Введенський, В. Калінін, Л. Карпова, Г. Копил, Н. Ничкало, О. Пометун, В. Хуторський та інші, питання компетентності учителя розглядали вітчизняні (Л. Собко, О. Спірін) та зарубіжні (В. Котенко, С. Сурменко, Р. Горохова, Я. Веб, Т. Довнес) науковці.

Мета даної статті є проведення аналізу наукових праць і встановлення змісту понять «компетентність» та «компетенція», визначення особливостей їхнього співвідношення й особливостей застосування у вищій педагогічній освіті.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні немає сумніву в тому, що компетентнісний підхід є одним із тих чинників, що сприяють модернізації змісту освіти. Слід зазначити, що він доповнює ті освітні інновації і класичні підходи, що допомагають освітянам гармонійно поєднувати позитивний досвід для реалізації сучасних освітніх цілей.

Освоєння компетентного підходу дасть можливість підвищити адаптованість випускників до життєдіяльності в умовах зростаючого динамізму і невизначеності, підготувати їх як активних суб'єктів нової освітньої парадигми – «освіта протягом усього життя». Підхід визначається певною ідеєю, концепцією, принципами і центрується на основних для нього одній або двох-трьох категоріях. Так, наприклад, для системного підходу такою визначальною категорією є «система»; для проблемного підходу – «проблема». Відповідно для компетентного підходу такими категоріями є «компетенція» і «компетентність» у різному їх співвідношенні [6, с. 25].

Поняття «компетентність» не є новим ні в зарубіжній, ні у вітчизняній педагогіці. Так, уже у 80-х роках ідея і термін «компетентність» широко використовувались у США та деяких країнах Європи у зв'язку з проблемою індивідуалізації навчання. Саме поняття «компетентність» виникло в процесі вивчення досвіду роботи провідних учителів США [11, с. 17]. Уже тоді було здійснено спробу використати термін «компетентність» у значенні «освітній результат діяльності учня». Ідея формування компетентності учнів пов'язувалась з інтелектуальним розвитком, з їхнім соціальним статусом. І в зарубіжній, і у вітчизняній науковій практиці цим поняттям послуговувались здебільшого у професійній педагогіці, а

також у методиках навчання, наприклад, лінгво-дидактичні компетенції застосовувались при викладанні мов, а комунікативні – інформатики. За дослідженням російського методиста О. Божович, термін «мовленнєва компетентність» виник і поширився ще у середині 20-х років [2, с. 4]. У другій половині 80-х років у Росії вперше у професійну педагогіку термін «компетентність» ввела відома дослідниця Н. Кузьміна, яка визначила його як інтегративну властивість особистості [9, с. 120]. Як зазначає Н. Бібік, у науковий обіг шкільної дидактики поняття «компетентність» і «компетенція» запозичені з професійної педагогіки [1, с. 19].

Компетентний [нім. kompetent «фр. compflltent» лат. competens (competentis) – що відповідає; здатний] – це знаючий, обізнаний, авторитетний у певній області (наприклад, компетентний фахівець, компетентний висновок, компетентна думка); той, хто володіє компетенцією (наприклад, комісія в цьому питанні не цілком компетентна, передати справу в компетентну інстанцію) [8].

Компетенція трактується як: (від лат. competo – добиваюся; відповідаю, підходжу) – коло повноважень, наданих законом, статутом або іншим актом конкретному органу або посадовцю (наприклад, справа не входить до чиєї-небудь компетенції); знання, досвід у тій або іншій області або коло питань, у яких хто-небудь добре поінформований [15, с. 186]; коло повноважень установи або особи, те, що підлягає їх веденню [10, с. 95]; коло питань, із якими людина обізнана та які необхідні для здійснення її діяльності [4, с. 166]; галузь знань або практики, в якій компетентна особа володіє великими точними знаннями і досвідом практичної діяльності.

Таким чином, можна зробити висновок, що «компетентність» визначається через людину як одна з її властивостей, а «компетенція» – через коло питань чи повноважень, якими володіє людина.

В етимологічному словнику української мови [5] «компетенція» пояснюється через поняття «компетентний», запозичений із латинської мови (competentia – «відповідність, узгодженість», пов'язане з competere – «разом досягати, прагнути, сходитися, зустрічатися, відповідати, погоджувати», яке складається із префікса com – «з» і дієслова petere – «прагнути, досягати». Тобто можливе таке припущення: в основі компетенції знаходиться не просто певна дія (на відміну від знань із попередніх визначень), а навіть взаємодія двох чи більше суб'єктів; взаємодія містить елемент оцінки одного суб'єкта іншим (іншими) суб'єктом (-ами) на відповідність собі та загальній справі. Отже, компетенція перевіряється за результатами діяльності; при позитивній оцінці, знову ж таки, суб'єкт характеризується як компетентний.

У сучасній психолого-педагогічній науці немає однозначного тлумачення означених понять. Одні автори вживають ці терміни як синоніми, інші їх розрізняють. Звернемося спочатку до словників.

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» подає вельми схожі трактування цих понять [3].

Компетенція – 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи чи особи.

Компетентний – 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі, який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий; який ґрунтується на знанні, кваліфікований; 2) який має певні повноваження, повноправний, повновладний [3, с. 445].

У «Словнику іншомовних слів» за редакцією О. Мельничука простежується намагання розрізнити ці поняття, де під першим розуміють «коло питань, у яких особа має знання, досвід», а під другим «поінформованість, обізнаність авторитетність» [13, с. 43].

Цієї ж думки притримується методист О. Божович, яка розмежувала ці поняття: *Компетенція* – це галузь знань, в якій людина може бути обізнана як професіонал чи, може, як «любитель». *Компетентність* же передбачає високий рівень володіння певною галуззю знань, а думка спеціаліста в цій галузі вважається авторитетною» [2, с. 4].

Більшість зарубіжних і вітчизняних дослідників компетентнісного підходу до освіти ототожнюють ці поняття з огляду на семантичну специфіку мов. Обидва терміни походять з одного джерела – з латини (*competentia* – обізнаність, відповідність, а *competo* – відповідаю, добиваюсь). Однією з причин ототожнення, на думку Н. Бібік, є неточний переклад з іноземної мови. Зокрема вона зазначає: «Водночас запозичення термінології із зарубіжних видань через неточності перекладу внесло безліч непорозумінь у з'ясуванні явищ, які за своєю суттю не є новими ні для української термінологічної традиції, ні для педагогічної дійсності» [1, с. 23].

Ми поділяємо думку А. Хуторського, який пропонує такі визначення: «*Освітня компетенція*» – це сукупність взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня, необхідних для здійснення особистісної і соціально значущої продуктивної діяльності стосовно об'єктів реальної дійсності» [14, с. 62]. «*Компетентність* – оволодіння людиною відповідною компетенцією, включаючи її особистісне ставлення до неї і до предмета діяльності» [14, с. 60]. Вчений зазначає, що під *компетенцією* потрібно розуміти наперед задану *вимогу* (норму) до освітньої підготовки учня, а під *компетентністю* – уже особистісну якість (сукупність якостей), які вже сформовано, а також мінімальний досвід щодо певної діяльності. Тобто компетентність передбачає *мінімальний досвід застосування компетенції*.

Підхід до сутності компетентності як сукупності особистісних якостей учня дає змогу оцінити ці якості, визначити їх природу і цінність для учня. Із такого трактування компетентності випливає важливий висновок: компетентність передбачає, що учень не засвоює окремо знання і вміння, а оволодіває *комплексною процедурою*, в якій для кожного виділеного напрямку присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно діяльнісний характер. Дослідники А. Хуторський і В. Краєвський вважають, що «в комплексності» освітніх компетенцій закладена додаткова можливість подання освітніх стандартів у системному вигляді, які уможливають побудову чітких вимірників перевірки успішності їх засвоєння учнями. За вимогами до рівня підготовки випускників освітні компетенції є інтегральними характеристиками якості підготовки учнів, які пов'язані зі здатністю цільового свідомого застосування комплексу знань, умінь і способів діяльності щодо певного міждисциплінарного кола питань [7, с. 9].

О. Пометун під компетентністю розуміє спеціальним шляхом структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, що набуваються у процесі навчання й дають змогу людині визначити, тобто ідентифікувати, та розв'язувати незалежно від контексту проблеми, характерні для певної сфери діяльності. Під терміном «компетенція» О. Пометун розуміє передусім коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи. У межах своєї компетенції особа може бути компетентною або некомпетентною в певних питаннях, тобто мати компетентність у певній сфері діяльності. Оскільки йдеться про процес навчання і розвитку особистості, що відбувається в системі освіти, то одним із результатів освіти й буде набуття людиною набору компетентностей, що є необхідними для діяльності у різних сферах суспільного життя.

Передусім з'ясуємо, слідом за Дж. Равеном, *природу компетенції*. Він зазначає, що компетентність – це здатність особистості діяти. Але жодна людина не буде діяти, якщо вона не зацікавлена в цьому. *Природа компетенції така*, що вона може проявлятися тільки в органічній єдності з *цінностями людини*, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в певному виді діяльності. Отже, *цінності* є основою будь-яких компетенцій. Зміст діяльності, яка має особистісну цінність, спрямована на досягнення результату. Окрім того, особистість для досягнення успіху повинна передбачити перепони, труднощі, що їй заважатимуть. Труднощі, що з'являються на її шляху, зумовлюють пошук способів доцільної поведінки. При цьому людина проявляє не тільки знання і досвід, а й одержує задоволення і виявляє зусилля для досягнення мети.

Проаналізувавши природу компетенцій, Дж. Равен виділяє такі її складові: когнітивні, афективні, вольові якості і досвід. Кожна складова зводиться до певних дій особистості, а саме: когнітивні – це знання, уміння, навички; афективні – настанова, емоції, стимул, цінності, ставлення; вольові – поведінкові зусилля, мобілізація енергії, настирливість; досвід – уміння братися і вирішувати справу, співпрацювати, успіх, задоволення від виконаної справи тощо [12, с. 256].

Отже, кожний із виділених підходів до з'ясування сутності понять є доволі цінним для педагогічної науки, а їх сукупність засвідчує багатогранність понять «компетенція» і «компетентність».

Підсумовуючи різні позиції щодо структурних компонентів компетенції, можна зазначити, що всі науковці виділяють два компоненти: когнітивний (знання, уявлення, норми, правила) та операційний (уміння, навички, досвід). Окрім того, дослідники доповнюють поняття і такими компонентами, як цінності (Дж. Равел, С. Шишов), ставлення (О. Пометун), смислові орієнтації (А. Хуторський), а також рефлексія (О. Трубачева). Всі науковці одностайні в тому, що компетенція – це інтегроване, комплексне утворення, яке має індивідуальний характер.

Отже, компетенція – це системне, інтегроване утворення, яке складають компоненти:

- потребнісно-мотиваційний (емоції, особистісні цінності, ставлення, самоактуалізація, особистісний і суспільну суть);
- когнітивний (знання, уявлення, погляди, норми, правила, уміння, навички);
- операційно-діяльнісний (володіння способами діяльності, розумовими операціями і прийомами, готовність до активної дії);
- практичний (досвід діяльності);
- рефлексивний (самоаналіз одержаного результату, способу отримання продукту).

Зазначене вище дає змогу дійти таких висновків:

1. Компетенція – це сукупність освітніх орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня щодо визначеного кола об'єктів дійсності, необхідних для його соціокультурного існування. Освітня компетенція є рівнем розвитку особистості учня, який пов'язаний із якісним освоєнням змісту освіти.

2. Компетентність – загальна здатність і готовність до продуктивної діяльності, інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення та поведінкові реакції.

3. Складові освітньої компетенції – потребнісно-мотиваційна, когнітивна, операційно-діялісна, практична, рефлексивна.

Висновок. Отже, аналіз наукових джерел показує, що питання компетентності, компетенції привертає увагу вчених. Проте, незважаючи на досить широкий спектр публікацій, присвячених цій проблемі, в науці не склалося єдиної думки щодо розуміння сутності досліджуваних понять. Головна проблема полягає у відсутності загальноприйнятих дефініцій компетентності та компетенції. Тому полеміка в наукових колах щодо змісту, визначення основних складових цих понять триває.

Зіставивши різні підходи до окреслених понять «компетентність» і «компетенція», ми дійшли висновку: хоча ці поняття й розмежовані у визначенні, однак сукупно вони відображають цілісну та узагальнену, інтеграційну суть як результату освіти, так і результату діяльності людини.

Література:

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід до презентації освітніх результатів. Школа першого ступеня: теорія і практика: Збірник наукових праць Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди / Н. М. Бібік – Переяслав-Хмельницький, 2004. – Вип. 10. – С. 18–26.

2. Божович Е. Д. Учителю о языковой компетенции школьника: психолого-педагогические аспекты языкового образования / Е. Д. Божович – М.: Изд-во Московского психолого-социального ин-та; – Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2002. – 288 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад, і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
4. Волков Ю. Г. Человек: энциклопедический словарь / Ю. Г. Волков, В. С. Поликарпов. – М.: Гардарики, 2002. – 520 с.
5. Етимологічний словник української мови. – К., 1985. – 570 с.
6. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.
7. Краевский В. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах / В. В. Краевский, А. В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 2. – С. 3 – 10.
8. Крысин Л. П. Толковый словарь иностранных слов / Л. П. Крысин – М., 1998. – 847 с.
9. Кузьмина Н. В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования / Н. В. Кузьмина – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2001 – 144 с.
10. Надель-Червинская М. А., Черешский П. П. Большой толковый словарь иностранных слов / М. А. Надель-Червинская, П. П. Черешский – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. – Т. 2. – 544 с.
11. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
12. Равен Джон. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Джон Равен [пер. с англ.] – М.: «Когито-Центр», 2002. – 396 с.
13. Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1985. – 966 с.
14. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования / А. Хуторской. – Народное образование, 2003. – № 2 – С. 58 – 64.
15. Яценко Н. Е. Толковый словарь обществоведческих терминов / Н. Е. Яценко. – Санкт-Петербург, 1999. – 544 с.

У статті подаються результати психолого-педагогічного аналізу різних підходів вітчизняних і зарубіжних дослідників до визначення сутності і структури понять «компетенція» і «компетентність». Проводиться детальний аналіз основних характеристик цих понять.

Ключові слова: компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, вища педагогічна освіта.

В статье подаются результаты психолого-педагогического анализа разных подходов отечественных и зарубежных исследователей к определению сущности и структуры понятий «компетенция» и «компетентность». Проводится детальный анализ основных характеристик этих понятий.

The results of psychological and pedagogical analysis of different approaches of native and foreign researchers to determination of essence and structure of concepts «competence» and «competency» are given in the article. The detailed analysis of basic descriptions of these concepts is conducted.